

ЎЗБЕКИСТОН КОМУНИСТИК ПАРТИЯСИНING ХАРАКАТ ДАСТУРИ

(Давоми. Боши биринчи бетда).

Албатта, кадрларнинг малакасини ошириш, илгор ишлаб чиқаришни ва технологияни ўзлаштириб олган, замонавий фикрлайдиган кадрларни, биринчи гада, маҳаллий аҳоли орасида воята етказиш устида сабот билан ишламоқчи, уларни рағбатлантириш ва унумли меҳнатта қизиқтириш учун ҳамма шарт-шароитни яратмоқчи лозим. Кўп мақсадларни қўзда тутувчи мана шу стратегик вазифани рўбга чиқариш учун жамини мавжуд ресурслар шига солиниши, мамлакатнинг ва чет элларнинг энг яхши марказлари имкониятларидан фойдаланилиши керак.

Ўзбекистон Компартияси коммунистларни ва барча меҳнаткашларни жумхурият Олий Кенгаши қабул этган Ўзбекистон халқ хўжалигини барқарорлаштиришнинг асосий йўналишларини ҳамда бозор иқтисодиётига ўтиш қондаларини босқичма-босқич амалга оширишга сафарбар этишни ўзининг энг муҳим вазифаси деб ҳисоблайди.

Минтақанинг ижтимоий-иқтисодий, тарихий ва нуфусий ривожланиши хусусиятларини эътиборга олиш — ўтиш даврининг энг муҳим шартидир. Бунда жумхуриятда яшовчи одамлар кўпчилигининг аътанавий ҳаёт тари ва шахсий турмушининг энг муҳим қонун-қондалари, уларнинг азалий маънавий-ахлоқий негизлари муҳим аҳамият касб этади.

Жумхуриятнинг илк ҳолатини, аҳолининг иш билан таъминлашни даражасини ва ижтимоий-маиший иншоотларнинг, истеъмол моллари ва хизматларнинг етариллигини, турли ижтимоий табақалар турмуш даражасини эътиборга олмай туриб, бозор муносабатларига ўтиш ҳақида гапириб бўлмайди.

Компартия ташқи иқтисодий фаолиятнинг мустақиллигини, жумхуриятнинг жаҳон бозоридagi мавқеини кенгайтириш ва мустақамлаш, чет эл сармоялари ва илгор технологияларини жалб қилиш мақсадида зарур шарт-шароитни яратиш учун ҳаракат қилади. Жумхурият ҳорижий мамлакатлар билан бевосита алоқа боғлаши, фан-техника, савдо-иқтисодий, маданий ҳамкорлик масалаларини, қўшма корхоналар ташкил этиш, шартнома-лар ва эркин иқтисодий зоналар барпо этиш масалаларини ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли асосда ҳал қилишни лозим. Биз — шу мақсадда эркин пул ресурсларини жамлаб ишга сола оладиган, манфаатдор ҳорижий мамлакатларнинг сармоясини жалб этишни рағбатлантира оладиган ўз банк системамизни вужудга келтириш тарафдоримиз.

Ўзбекистон коммунистлари шунга аминдирларки, бозор муносабатларини шакллантириш вазмин ёндашувни, жумхуриятнинг табиий нуфус, ижтимоий-иқтисодий ва миллий хусусиятларини гоёт тўла-тўқис ҳисобга олишни талаб қилади. Бу соҳада ҳаддан ташқари сусткашликка ҳам, ҳар бир босқичнинг хусусиятлари ва амалий имкониятларини эътиборга олмай туриб, бозор муносабатларини жорий этишни жадаллаштиришга ҳам йўл қўйиб бўлмайди.

Сармоя сарфлаш сисёатини амалга оширишда, аввало, миллий даромад ҳажмини кескин оширишни, иқтисодиётни ривожлантиришдаги қармонлексини, меҳнатга лаёқатли аҳолининг иш билан жуда тўла-тўқис банд бўлишини таъминлайдиган тармоқларни ривожлантиришга устуник берилишни зарур. Илгор техника ва технология билан жиқозланган, юксак даражада тайёр маҳсулотни ва аввало, халққа керакли молларни ишлаб чиқарувчи замонавий корхоналардаги серумун меҳнатини ишлаб чиқариш ва ижтимоий соҳаларга хизмат қилувчи қўмакчи тармоқларни муваффақиятли ривожлантириш, халқ фаровонлиги ўсишини таъминлаш учун асос яратиб беради.

Компартия қўйдагиларни бу соҳадagi энг биринчи вазифалар жумласига киритиш зарур деб ҳисоблайди: — ҳудудий мунотаносибликларни бартафат этиш, ишлаб чиқарувчи қушларни оқилона joyлаштириш, қишлоқ манзилгоҳларини, кўрсонларнинг, кичик ва ўртача шаҳарларнинг индустриал иқтисодий имкониятларини жадаллик билан қўлайтириш;

— фан-техника тараққиёти ютуқларини тизорак жорий этиш, илм-фан ютуқларидан кўпроқ фойдаланадиган ишлаб чиқаришларни ўзлаштириш ва халқ хўжалигини компьютерлаштиришга ўтиш уларнинг жумхурият иқтисодиётига тараққиётнинг сифат жиқатидан янги поғонасига чиқарадиган кудратли омил бўлиб қолмишга эришиш;

— аҳолининг иш билан гоёт тўла-тўқис ва самарали таъминлашни, касб ўргатиш, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, илсизликни камайтириш чора-тадбирларни қармонлексини амалга ошириш;

— пул муомаласини ва истеъмол бозорини нормаллаштириш, аҳолини ва ижтимоий жиқатдан ночор табақаларни асосий турдаги озик-овқат маҳсулотлари билан, энг зарур моллар, дори-дармонлар билан қафолатли равишда таъминлаш;

— ижтимоий муаммоларни ҳал этишга ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишга моддий ҳамда молиявий ресурсларни биринчи гада ажратиб бериш.

Ушбу вазифаларни бажаришда ортинча меҳнат ресурслари бўлган районларга имкони борича янйаллаштириб қурилган ва асосан халқ истеъмоли моллари, деҳқонлар ва янқа ёрдамчи хўжаликлар учун кичик механизацияга воситалари ишлаб чиқаришга, қишлоқ хўжалик хом ашёси ва ярим тайёр маҳсулотларни тайёр маҳсулотларга айлантиришга ўзгалтирган замонавий технологияси бўлган илсхам, тез ўзгалтириш мумкин бўлган корхоналарни барпо этиш бош йўл бўлиши керак. Хорижий шериклар билан биргаликда корхоналар қуриш учун ҳамма joyда шарт-шароит яратиш зарур, бу эса илгор технологияни ўзлаштиришга, хўжаликни ташкил этиш ва бошқаришда жаҳон тажрибасини ағаллашга, миллий кадрларни тайёрлашга имкон беради. Асосан халқнинг бутунлиги ва истиқболдаги манфаатларига жавоб берадиган корхоналар қуриلسин.

Партия ташкилотлари ҳокимият ва бошқарув идораларининг халқ ҳунармандчилиги ва бадий ижодкорлигини, халқ усталари ва омилкорларнинг буюмларига намоён бўлган ўзига хос маданиятни тиклашдаги ишнини ўз ичига тийларидagi барча сисёий воситалар билан қўллаб-қувватлайди.

Коммунистлар ўтиш даври шарт-шароитларида жумхурият иқтисодиётини ривожлантиришнинг энг истиёболли йўли юксак меҳнат интизоми ва иқтисодий масъулиятга асосланган ана шу иқтисодиётнинг қўп уқладлигида, деб ҳисоблайди. Саноатнинг базавий тармоқларида, ҳаво ва темир йўл транспортда, алоқада, бош коммуникацияларда давлат мулкчилиги усту мавқеини ағаллаши керак. Бошқа тармоқларда акционер мулкчилиги, кооператив, жамоа мулки, шахсий ва хусусий мулк давлат мулки қатори тенг шартларда бўлиши лозим. Ўзбекистон Компартиясини давлат ичтиёридан олиш йўлини қўллаб-қувватлаб, мазкур жаҳан меҳнат жамоалари аъзоларининг манфаатларини, ташаббускорлик ва тадбиркорликнинг ўсишини ҳисобга олиб, иқтисодий мақсадда мувофиқлик қондалари негизда амалга ошишини ҳимоя қилади.

Замонавий аграр сисёат масалалари Ўзбекистон Компартияси учун марказий масалалардир. Бу ўринда энг асосий вазифа — барча маҳсулот етиштирувчилар меҳнатини рағбатлантиришдан, уларнинг меҳнат пировард натижаларини манфатдорлигини оширишдан, ҳам жамоат хўжаликлари, ҳам оилавий ва шахсий хўжаликларнинг мустақиллиги ва моддий базасини мустақамлашдан ибодатдир.

Биз аграр секторга сармоя сарфлашни қўлайтиришга эришишни, етиштирилган маҳсулотга иқтисодий жиқатдан эркин, асосланган харид нафрлари, белгилашни, қишлоқ хўжалиги жараянларини механизациялаш ва автоматлаштириш, илгор арготехника усулларини жорий этишни, ерининг унумдорлигини оширишни ва унинг ирригация-мелиорация ҳолатини яхшилашни зарур деб ҳисоблаймиз.

Ер ва сув ресурсларининг қанчалганлигини, шунингдек хўжаликни қўлайлик, жамоа бўлиб юритиш тарихан таркиб топганини ҳисобга олиб, коммунистлар ерга хусусий мулкчилигини жорий этиш мумкин эмас, деб ҳисоблайди.

Кооператив, жамоа хўжалигининг келажаги бор, бундай хўжаликларда ижара, пулдрат, деҳқон хўжалиги сингари меҳнатни ташкил этишнинг шакллари усту н даражада ривожланади.

Компартия ер ва сув ресурсларидан авайлаб-асраб, самарали фойдаланиш зарур деган собит фикрларидир. Коммунистлар яхши ҳақ ҳокимлигини рад этиб, деҳқон қадис эклини ва наҳон энчи лозимлигини ўзи талаб олиш учун имконият яратиб бериш тарафдорлиқлар. Маҳаллий шарт-шароит ҳисобга олиниб, энг қўп даромад берадиган ва қишлоқ аҳолининг жуда банд бўлишини таъминлайдиган энкилар дала-лардан биринчи гада ўрни олиши керак. Илмий жиқатдан асосланган амаллаш энкиши жорий этиш, қишлоқ хўжалик энкиларини етиштириш ва янйиштириб олишни механизациялаш муаммолари тубдан ҳал этилиши лозим.

Қишлоқ хўжалигининг мева-сабзот тармоғи, қайта ишлаш саноати моддий-техника базасини мустақамлашга, жумхурият аҳолисини тўла таъминлаш билан бир қадар

торда Иттифоқ ва жаҳон бозорига маҳсулот сотишни қўлайтириш мақсадида омборхоналар ва фирма дўконлари тармоғини барпо этишга эришиш зарур. Чорвачилик шахсий ва жамоат секторининг озунга базасини мустақамлаш зарур.

Компартия шахсий ёрдамчи хўжаликларни бундан бўён ҳам мустақамлаш масалаларини энг муҳим вазифа деб билади. Шу муносабат билан жумхуриятдаги ҳамма жойда томорқалар саҳнини 0,25 гектарга етказиш зарур. Шахсий хўжаликларнинг кенгайтирилиши уй-жой қурилиши ва аҳолини уй-жой билан таъминлаш, ижтимоий ишлаб чиқариш соҳасида меҳнат қилиш имконияти бўлмаган қўп болали оналарни иш билан таъминлаш, оналар ўзини ўзи озик-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни қўлайтириш ҳамда озик-овқат бозорини мўл-қўл қилиш масалаларини ҳал этиш имконини беради. Компартия бунга қишлоқ аҳолиси ижтимоий жиқатдан муҳофаза этилишининг муҳим қисми деб билади.

Партия ташкилотлари деҳқонларнинг манфаатларини ҳимоя қилишда шахсий ёрдамчи хўжаликлар эгалари уюшмаларининг фаолиятини актив қўллаб-қувватлайди, техника билан жиқозлашда, қурилиш материаллари, ёш чорва моллари, уруғликлар, ем-хашак ва қишлоқ аҳли учун зарур бўлган бошқа ресурслар билан таъминлашда реал ёрдам бериш йўлини тутайди. Ушбу уюшмалар бозорга ўтиш даврида деҳқонни ижтимоий жиқатдан муҳофаза этиш ва унга мадад бериш масалаларини ўз зиммасига олиши керак.

Компартия қишлоқни ижтимоий жиқатдан қайта қуришни, қишлоқ аҳолиси меҳнати ва турмуш шарт-шароитини яхшилашни аграр сисёатнинг бош вазифаларидан бири деб билади. У қишлоқнинг ижтимоий қиёфасини мустақамлаш, моддий ресурслар қидириб топилиши ва сарфланишига, қишлоқдаги уйларни сув билан таъминлаш ва газлаштириш муаммоси тубдан ҳал этилишига эришади.

Ўзбекистон Компартияси белгиллаб қўйилган тадбирларнинг амалга оширилиши жумхуриятнинг чинакам иқтисодий мустақиллигини таъминлашга, ишочили иқтисодий шерик сифатида унинг обрў-эътибори кўтарилишига имкон беради, умумиттифоқ ва жаҳон бозорларида унинг мавқеини қўлайтиради, деб ҳисоблайди.

АҲОЛИ ФАРОВОНЛИгини ОШИРИШ, ҲАР БИР КИШИ УЧУН МУНОСИБ ШАРОИТЛАРНИ ТАЪМИНЛАШ — ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИНING БОШ МАҚСАДЛАДИР

Иқтисодиётнинг инсон эҳтиёжлари томон туб бурилишини таъминлаш, ижтимоий адолат принципларини қарор топтириш бизнинг стратегик йўналимдир. Партия ташкилотлари ишчилар, деҳқонлар ва эиёиларнинг меҳнатдаги ташаббускорлиги ва тадбиркорлигини ҳар жиқатдан қўллаб-қувватлайди. Коммунистлар унумли меҳнатни рағбатлантиришни мустақамлашга, меҳнат, дам олиш, бепул билим олиш ва медицина хизматидан фойдаланиш ҳуқуқлари таъминлашини учун ишочили қафолатлар жорий этилишига эришади.

Компартия фаол ижтимоий сисёат ўтказилишига эриша беради. Коммунистлар давлат идораларининг вазифаси тақсимлаш муносабатлари системаси орқали, солиқ сисёати, имтиёзлар, аниқ мақсадда мўлжалланган инвестициялар ва бошқа иқтисодий омиллар орқали одамларнинг турмуш даражаси кескин фарқ қилиб қолмишга йўл қўймайликдан ибодат, деб билади. Аҳоли айрим табақаларининг бойиб кетиши бошқа табақаларнинг қашшоқланиши ҳисобига бўлишига имкон берадиган заминини истисно этиш муҳимдир.

Ўзбекистон Компартияси бозорга ўтиш шартлоарида аҳолининг, биринчи гада унинг кам таъминланган табақаларининг ижтимоий жиқатдан муҳофаза этилиши юзасидан аниқ-равшан тадбирларни амалга оширишга эриша боради. Аҳолини тирчилик учун зарур бўлган нарсалар билан таъминлаш, турмушнинг қимматлашувчи ўрнини одамларни қудалик зарур моллар билан таъминлаш йўли билан қоллаш имконини берадиган давлат қафолатлари, пенсиялар, нафакалар, стипендиялар ва жамғармаларни ҳам қўшиб даромадларни индекслашни жорий этиш юқоридagi тадбирларнинг негизини ташкил этиши лозим.

Коммунистлар чайғовчилик ва порахўрликни, ошна-огайнигарчилик ва маҳаллийчиликка, «линхоний иқтисодиётга» қарши кескин курашни қўлайтириш керак, ҳаёти-мизда бундай ҳолларга барҳам бериш учун ҳуқуқий давлатнинг барча имкониятларидан фойдаланиш зарур, деб ҳисоблайди.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида аҳолини иш билан таъминлаш муаммосининг ҳал этилиши жуда катта аҳамиятга моликдир. Компартиянинг ташаббуси билан ишлаб чиқилган «Йш билан таъминлаш» жумхурият давлат режаси ана шу ишнинг тарбийи қисмидир.

Иш ўринларини барпо этиш вазифаларини ҳал қилишда маҳаллий аҳолининг миллий-маданий турмуш тарзи, оилаларнинг аътанавий қўп болалиги, оиланинг ўзи туғилиб ўсган жойга тарихан содиқлиги ҳисобга олиниб, шунга мос келадиган корхоналар ривожлантирилиши керак.

Компартия давлат аёллар болаларни тарбиялашдек ўз зиммаларидagi асосий вазифани меҳнат, ижтимоий фаолият билан биргаликда муваффақиятли қўшиб олиб боришлари, оғир ва зарарли ишларда аёллар меҳнат қилишини кескин камайтириш, касаначилик меҳнатини ривожлантириш, келажакда эса зарур имкониятлар вужудга келтирилиши билан болали оналарга қисқартirilган иш ҳафтисида меҳнат қилиш имкониятини яратиш учун хотин-қизларни иш билан таъминлаш, уларга касб-ҳунар ўргатиш, уларнинг меҳнат ва турмуш шартлоарини яхшилашга қаратилган қафолатлар системасини жорий этиши керак, деб ҳисоблайди. Оналик ва болаликни муҳофаза этишга алоҳида эътибор берилиши лозим.

Ўзбекистоннинг келажаги қўп жиқатдан ёшларга боғлиқдир. Компартия ёшлар ўртасида қўпгина муаммолар тўпаланиб қолганлигини ҳисобга олиб, Ёшлар сисёати тўғрисидаги қонунни тизорак қабул қилиш, ёшларнинг барча гуруҳлари учун ўқим, меҳнат қилиш, касба қамол топиш ва турмуш неъматларидан фойдаланишда тенг имкониятларни ва ижтимоий жиқатдан ҳимоя қилишни таъминлаш тарафдордир. Коммунистлар ёшларга хос бўлган ижодий изланиш, ташаббускорлик, тадбиркорликни ҳар жиқатдан қўллаб-қувватлайди, ёшлар корхоналари, кооперативлари, илмий-техникавий ва маданий марказларнинг оёқда туришда ёрдам беради.

Коммунистлар ёш оилаларнинг улайиши ва мустақамлашини учун қўлай шарт-шароитни вужудга келтиришга катта аҳамият беради. Биз ёш оилаларга бериладиган илтиёзларни кенгайтириш, уларга имтиёзли шартларда қарз бериш, оилалар учун ётоқхоналар тармоғини жадаллик билан кенгайтириш, ёшларнинг уй-жой қурилиши-комплексларини ривожлантириш тарафдоримиз.

Компартия кадрлар тайёрлашнинг таркиб топган давлат системасини тубдан қайта қўриб чиқиш зарур, деб ҳисоблайди. Мактаб ўқувчиларини барвақтроқ касб-ҳунарга йўналтириш, гоёт илтидорли болалар учун ўқув юрталари очиш, ўрта ва олий мактабнинг моддий-техника базасини мустақамлаш, кадрлар тайёрлашга хўжалик ҳисобини жорий этиш нуфузли йўналишлар бўлиши керак. Бу ўринда маҳаллий миллатга мансуб кишилардан малакали ишчи кадрлар ва мутахассисларни жадал тайёрлашга алоҳида эътибор берилиши лозим.

Ўзбекистон Компартияси аҳолининг уй-жой шартлоарини яхшилаш масалаларига биринчи даражада аҳамият беради. Янқа тартибда уй-жой қурилишини янй олдиришга алоҳида эътибор берилиши керак, бундай қурилишларга имтиёзли тарзда қарз бериш, қурилиш материаллари билан таъминлаш, инженерлик коммуникациялари тармоғини тубдй этишдан ибодат давлат тадбирлари комплекс амалга оширилиши лозим. Қаҳрамон оналар, уруш ва меҳнат поғиролари рўйхатида олингандан кейин бир йил ичида уларга ер участкалари ажратиб бериш зарур бўлади. Жумхуриятда миллий меъморийлик аътаналарини ва шаҳар қурилишига оид хозирги талабларни ҳисобга олиб, шаҳар хўжалигини таъмирлаш ва қишлоқларни ободонлаштириш юзасидан батафсил режани амалга ошириш даркор.

Компартия одамлар соғлигини сақлаш ва меҳнаткашларни жисмоний тарбиялаш бутун ишнини тубдан яхшилашга собитқадарлик билан эришиб бораверади. Соғлиқни сақлаш хизматиини тубдан ислот қилиш, даволашларнинг олдин олиш муассасалари моддий-техника базасини тубдан мустақамлаш, аҳолини айланига тиббий қуриқдан ўтказиш, қақалоқларни парвариш қилиш, ҳамширалар хизматини йўлга қўйиш, ҳомиладор аёлларга ёрдам бериш марказлари тармоғини вужудга келтириш талаб этилади. Партия ташкилотлари соғлом турмуш тарзини ҳар жиқатдан тарғиб этадилар, спорт иншоотлари тармоғини кескин кенгайтиришга, болалар ва ёшларнинг жисмоний тарбия ва спорт билан шугулланишини ташкил этишни қайтадан қўриб қиқишга эриша боради.

Партия ташкилотлари Ўзбекистон Компартиясининг ташаббуси билан қабул қилинган «Меҳр-муруват» дас

турини амалга ошириш учун олиб борилаётган ишни қўлайтиради, меҳнат жамоаларининг қарилар уйларини оладиқла олиш, пенсияонларга, қўп болали оналарга, меҳнат шартлоари ноқулай бўлган жойларда ишлаётган кишиларга ўз маблағлари ҳисобидан қўшима пул бериш ташаббусини ҳар жиқатдан қўллаб-қувватлайди. Ўқувчиларга ва кам таъминланган студентларга бепул нонушлар бериш тадбирларини изчиллик билан ўтказишга эришиб бораверади.

Атроф муҳитни соғломлаштириш учун шошилиш тадбирлар қуришни Компартия ўз ижтимоий-иқтисодий сисёатининг энг муҳим вазифаси, ўзининг хозирги ва келажак авлодлар олдидagi бурчи, деб ҳисоблайди.

Гоёт ноҳуш экология вазити вужудга келган шаҳарлар ва районларда соғломлаштириш тадбирларини амалга оширишга, ерларни қайтадан тиклаш, сувни муҳофаза этиш тадбирларини ўтказишга қўп-ғайратни жамлаш керак. Коммунистлар Оролни кўчартиб қолмишга, Орол бўйидаги экология ва санитария вазиятини соғломлаштиришга бутун қўп-ғайратларини сарфлайдилар ва бу вазибалар қўшни иттифоқдош жумхуриятлар билан мустақам ҳамкорликда, бутун мамлакат ёрдамида, жаҳон ҳамжамияти иштирокида ҳал этилишига ҳаракат қиладилар.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚЛАРИНИНГ АҚЛИНИ ВА МАДАНИЙ ИМКОНИЯТИНИ МАЪНАВИЙ ЖИҚАТДАН ЯНГИЛАШ, ТўЛА НАМОЁН ЭТИШ УЧУН

Ўзбекистон Компартияси ҳар бир шахсини ва умуман жумхуриятимиз халқини ақлий ҳамда маънавий жиқатдан ривожлантириш тўғрисида ғамхўрлик қилишни ўз фаолиятининг асосий йўналишларидан бири, деб ҳисоблайди. Коммунистлар барча фуқаролар маданий қадриятлардан баҳраманд бўлиши, маънавий соҳадagi қашшоқликни тутатиш, замонавий санъат, ўзбек миллий маданияти ва халқ ижодиётини ривожлантириш ҳамда бойиш, аътаналарга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш, тарихий ёдгорликларни сақлаш, уларни таъмирлаш, «Мерос» дастурини амалга ошириш тарафдордирлар.

Биз халқимиз даҳоси яратган ва хозирги пайтда жумхуриятимиздан ташқарида сақланаётган барча санъат асарлари, нодиқ қўлёзмалар ўзиниғга қайтарилиши керак, деб ҳисоблаймиз.

Компартия жумхуриятимизда истикомат қилаётган миллатлар ва элаларнинг миллий-маданий марказлари тармоғини кенгайтириш, мамлакатимиз барча халқларининг маънавий жиқатдан ўзаро бойиш ва бундай алоқаларнинг кенгайиши тарафдордир. У қадимий халқ аътаналари, байрамлари ва расм-русумлари қайси миллатга мансублигидан қатъи назар қайта тикланишини қўллаб-қувватлайди.

Коммунистлар санъат ва маданият тижоратлашувни жараёни бошлаётганга қарши қиқдилар ҳамда улар ҳаёулик ва эъравонлиқни, паст савиядаги маданиятнинг зарарли таъсирини, одоб тушунчасининг маънавий асослари ва миллий руҳига, инсонпарварлик ва ахлоқ принципларига эид тарғиботдан аҳолини, айниқса ёш авлодди сақлаш учун барча ижтимоий-сисёий тузилмалар билан ҳамкорлик қилишга тайёрдирлар. Ёшларда меҳнатсеварлик ва меҳр-муруват, катталарга ҳурмат, ватанпарварлик ва байналмиллатчилик сингари қасилатларни шакллантириш, бу ишда оила, мактаб ҳамда бутун жамиятнинг мавқеини ошириш масалалари партия ташкилотларининг диққат марказида қолади.

Ўзбекистон Компартияси жумхурият эиёилари, уларнинг истеъдодли намоёндалари жамиятимизни маънавий ва ахлоқий жиқатдан янгилашга қўшаётган бебаҳо ҳиссасини юксак қадрлайди. Партия алоқаларини бундан ва илмий эиёилар билан амалий алоқаларини бундан бўён ҳам ривожлантирадilar ва чўқурлаштирадilar, қобилиятли ёшларнинг ўсишга, уларнинг истеъдоди ва ижодий имкониятлари намоён бўлишига ҳар томонлама қўмақлашадilar.

Биз мавжуд илмий-техникавий имкониятдан самарали фойдаланиш, истиқболли кашфиётлар ва ишланмаларни жуда қисқа муддат ичида жорий этадиган уюшмалар, жумхурият эа бўлган айл-заковат кишиларини ҳуқуқини жиқатдан ҳимоя қилиш, муаллифлик ҳуқуқини системалари тузилиши, шу муносабат билан жавқуқ қонунлар қайта таъминлаш тарафдоримиз. Биз одамлар онгда ақлий қўриб қиқилиши тарафдоримиз. Биз одамлар онгда ақлий имкониятларни жадал ривожлантириш жумхуриятимизнинг чинакам мустақиллигига ҳамда гуллаб-йиланишини таъминлаш мумкин эмаслиги хусусида теран ва равшан тушушчани қарор топтириш зарур деб ҳисоблаймиз.

Компартия бу мақсадларга эришиш учун бошқа жумхуриятлар ҳамда хорижий мамлакатлар билан илмий ҳамкорликни ривожлантириш ва тақомиллаштириш, мамлакатимизнинг ҳама хорижий мамлакатларнинг етакчи илмий ўқув марказларига юборилдиган ёш истеъдодли олимлар, мутахассислар сонини қўлайтириш зарур деб ҳисоблайди. Бу вазифаларни ҳал этиш фан ва ижодий бирлашмаларни қўллаб-қувватловчи мустақил жумхурият валюта жамғармаси тузулиши билан мустақамлашини керак.

Партия ташкилотлари ва комитетлари давлат даража-сида қўрилаётган тадбирларни қўллаб-қувватлайдилар ҳамда жумхурият инженирлари ва иқтисодчиларини бозор иқтисодиёти эҳтиёжларига мувофиқ қайта ўқитишда бевосита иштирок этадилар.

Компартия ижтимоий фанларни қайта қуриш, уларнинг жумхурият ва айрим минтақаларни ривожлантириш иштиқболларини белгилашдаги мавқеини ошириш, ижтимоий-иқтисодий ва сисёий жараёнларни олдиндан аниқлаш зарур деб ҳисоблайди. Турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларини аниқлаш ва ҳисобга олиш учун жамоатчилик фикрини ўрганувчи жумхурият марказини ташкил этиш ташаббуси билан чиқади.

Компартия халқ таълими соҳасида умумтаълим ва олий мактабларни чўқур ислот қилиш, миллий аътаналарни ривожлантириш ҳамда ёш авлодди ўқитиш ва уни тарбиялашда жаҳон тажрибасидан фойдаланиш тарафдордир. У ўқув юрталари ва илмий муассасалар мустақиллиги ривожланишини, ташкилий шакллариини хилма-хиллигини, ўқувчилар ва талабаларнинг ҳуқуқлари кенгайишини, уларнинг ўзини ўзи бошқарувага интилишини қўллаб-қувватлайди ва рағбатлантиради. Айни вақтда у ўқув юрталарини ўқув-тарбия вазифаларини ҳал этишга халақит берадиган сисёий эҳтирослар майдонига айланишига қатъиян қаршидир. Компартия, шунингдек, ижтимоий фанларни ўқитишда ундан социализмга ва коммунизмга қарши гоғларни тарғиб қилиш, тарихни сохталаштириш ҳамда сисёий найранғозлик мақсадида минбар сифатида фойдаланишга йўл қўйиб бўлмайди, деб ҳисоблайди.

Компартия маданият, фан ва халқ маорифини ривожлантиришга маблағ ажратилишини қолдиқ принципини бартафат этиш учун курашда ҳамда жумхурият ва маҳаллий бюджетлар ҳисобидан, корхоналар, ширкатлар, жамоатчилик асосида иш олиб бораётган хайрия жамғармалари ҳамда бошқа жамғармалар маблағларини жалб этиш билан уларга биринчи гада ёрдам берилишига эришиш учун ҳаракат қилади. Мазкур соҳаларда банд бўлган ҳодимларнинг моддий аҳолини яхшилашга, уларнинг жамият олдидagi обрўини оширишга, ижтимоий жиқатдан ҳимоя қилишга ҳар томонлама қўмақлашади.

Компартия фан тўғрисидаги, халқ таълими тўғриси

Президентнинг энг фармонлари лойиҳа ССЖИ Олий Кенгаш таларининг комитетла комиссияларига ҳуло риш учун топишириш ф бўлишини практика к түрбибли.

кадрлар снесатга бил-
лалар тилга олинган-
ши бўлди. Очiqчаси
диган бўлсак, амалд-
мизнинг турғун бўл-
ган қарашларидек
нишга тўсқинлик қи-
нарса йўқ. Бу қара-
қайта бўйаш, министр-
ни қўйиб, янги қўйиш

Со- мага айлантириш мумки
уво- кин улар тез оқаётган
лар йўлидаги тўсиқдек қи

Нихоят, Конституция, зорат комитети, Олий прокуратура, ҳакамлан узаро муносабатларни назардан четда қолдирмайди. Менимча, ҳақда яна бошқарув юроқ

[illegible]

Бугун эса съездин
лиш муддати ҳақиқати
ранингина олдиндан ҳа
мумкин бўлур эди, д
лар ана шундай такл
ритдилар.

Агар биз съездин
кабрда қақришини
эканмиз, бугун ана ш
дада ролпа-роса бир
ганада биз Конституци
ноан ана шундай қа
бул қилишимиз керак.

Одлимала оғир.

ҳатдан фожиали давр
ди. Бундай шароитда
лик ва масъулият билан
аҳтиёткорлик биланги
балки зўр қатъият би
ракат қилиш керак.

(Давоми келгуси со...)

(ТА...)

бўлими 16-бандига
кистон Компартияси
лотларида жумхур
миллий хусусиятидан
чиқиб, иккинчи қотиб

возимига давлат тил
ши биладиган, ми
халқнинг урф-одати,
ларидан хабардор бў
маълум ҳудудда қ

булган миллатлар ва
сايлаида ёки бу
Урта Осиё жумхурия
Қўзғоштон билан
алмаиш орқали хо
сايлаида», деган қ
кириш зарур де
ман. Шундай қилин
қаздан келиб-кетув
айбашга ҳам асос
ди.

Лойиҳанинг 25-ба
«Навбатдаги район,
партия конференция
гишли район ва ша

тий комитетлари томонидан 5 йилда бир марта чалди, деган жумлани бағдирай район ва шаҳарларда бўлган шаҳар ташқарий партия реңциялари 2—3 йилда марта қакрилади», гартирисла айни мудлода. Зеро, ҳозирги кунда районлар ва кичик ҳарларда ечимини кулаш муаммолар жуда кўп. Ҳақ қилиш учун 5 йилда куттиш қўйлик қилди бата.

Диннинг биринчи аозади
бекистон Коммунисти-
тияси социализм ғоя-
жамиятини қайта қури-
га содиқ бўлган бош-
тиялар ва ижтимоий
кучлар билан», деб ў-
рилса ва сўнг матн
давом эттирилса яхши-
ди. Лойиҳанинг 42-
азъолик бадаллари н

белгиланган. Сир эма
бек халқи серфарзан
да бир ёки икки ки
лайди. Шунинг учу
сўмдан 500 сўмгача
маошдан аъзолик б
1,5 фойз, 500 сўмдан
дан сўмга 2 фойз

Менинг Ўзбекистон
партияси Ўстави л
тўғрисидаги баъзи
рим ана шулардан
Улар инобатда олинса
дан ҳоли бўлмасди.

И. ҲАЙИ
тарих фанлари
доцент, 1971
КПСС аъзоси.

ИЗ ДЕКРЕТА СНК РСФСР
СОВЕТ НАРОДНЫХ
КОМИССАРОВ
ПОСТАНОВИЛ:
УЧРЕДИТЬ В ГОР.
ТАШКЕНТЕ ГОСУ.
ДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ.
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
СОВЕТА НАРОДНЫХ
КОМИССАРОВ
В.УЛЬЯНОВ(ЛЕНИН)
УПРАВЛЯЮЩИЙ ДЕЛАМИ
СНК-БОЛЧ-БРУЕВИЧ
СЕКРЕТАРЬ Л.Ф.ОТКЕВ
7 СЕНТЯБРЯ 1920 ГОДА

В. И. Ленин

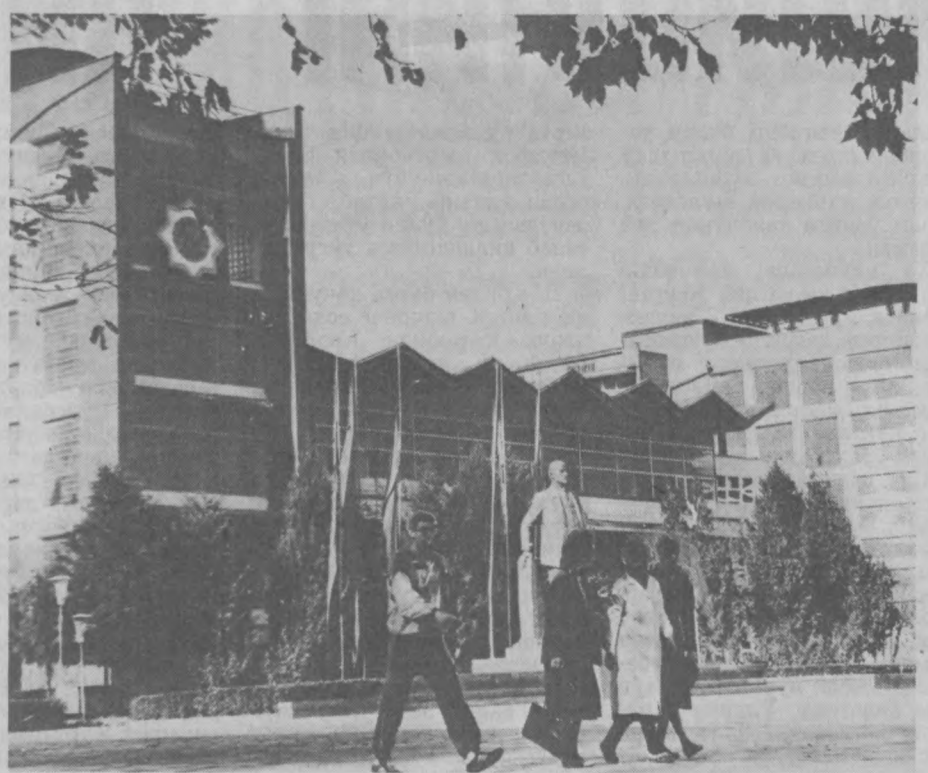
номидаги

Тошкент

Давлат

дорилфунуни

етмиш ёшда

20-йиллар

1920 йилнинг 19 феврал. Шу кун кеч-курун Брянск (ҳозирги Курск) вокзалдан 159-поезд йўлга чиқди. У Москвадан Тошкент сари йўл олган ва унда қалдирғоч муаллимлар, ўларнинг оилалари, асбоб-ускуналар, илмий кутубхонанинг бир қисми бор эди. Ленин йўлланмаси билан Тошкентга отланганлар орасида тиббиёт куллитининг профессорлари П. П. Ситков-

кий, М. А. Захарченко, Е. М. Шляхтин, Б. В. Васильевский, И. И. Маркелов, физика-математика куллитини профессорлари Д. Н. Кашкарев, А. Л. Бродский, техника куллитининг профессорлари А. И. Коса-левский, А. Ф. Кетов, тарих-филология куллитининг профессори А. Э. Шмидт ва бошқалар бор эди.

1920 йилнинг кузда дорилфунун янги ўқув йилини бошлашга муваффақ бўлди. Шу йиллар мобайнида дорилфунун юқори малакали миллий кадрлар тайёрлаш вазифасини адо этишга киришди.

ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ ТЎНҒИЧ ЎЧОҒИ

(Давом. Боши биринчи бетда).

дорилфунуннинг махсус секцияси очилиши эълон қилинди. Чунки 1918 йилнинг 9 апрелидаёқ фаол мутафаккирлардан бири Мунаввар қори раислигида халқ университетининг 9 кишидан иборат мусулмон секциясининг ташкилий комиссияси тузилган эди. 3 май кун дорилфунуннинг мусулмон секцияси раиси (ректори), шунингдек, раис ёрдамчилари вазифаларига сай-ловлар ўтказилди. Сайлов натижаларига кўра Мунаввар қори Абдурашидов ректорликка, Иса Тўхтабоев, Бурхон Ҳабиблар эса унинг ёрдамчилари этиб сайландилар. Шу йилнинг 13 майида эски шаҳардаги «Морозов» магазини (ҳозир Ўзбекистон ёш томошабинлар театри) биносида Туркистон халқ дорилфунунининг мусулмон секцияси тантанали суратда очилди. Мусулмон секцияси халқ дорилфунунининг рус секцияси сингари уч хил — олий, ўрта ва куйи даражалардан иборат эди. Юқори даражага 1918 йил 1 июлда очилган мусулмон муаллимлари олийгоҳи ҳам киритилди. Бу олийгоҳда Мунаввар қори (мудир), Абдурауф Фитрат, Камол Шамси, Ҳайдар Шавқий, Абдурахмон Исмоилов, Бурхон Ҳабиб, Исо Тўхтабоев ва бошқа кўпгина кишилар ишлар эдилар. (Мунаввар қори ва Фитрат кейинчалик қатагон қилинди).

Туркистон халқ дорилфунуни очилган дастлабки кунларда-ноқ ўзбек ва рус тилларида «Халқ дорилфунуни» ва «Народный университет» газеталари чиқарила бошланди. Бу газеталар бутун Туркистон ва ундан ташқарига ҳам тарқатилар эди. Айни пайтда тўлақонли дорилфунун ташкил этиш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш, ўқув дастурлари, адабиётлар ва илмий лабораториялар ташкил этиш масаласи кўндаланг турарди. Бу ишда В.И. Ленин ташаббуси билан Москвада тузилган биринчи ташкилий комитетнинг ўша мураккаб давр учун матонатли саналган фаолияти, натижада дохил томонидан Тошкентда давлат дорилфунуни тасвир этиш тўғрисидаги декрет имзоланганлиги ҳал қилувчи омил бўлди.

Тошкентда бундай дорилфунуннинг ташкил этилиши оdat-даги тадбирлар сирасига мутлақо кирмайди. Зеро, бу улкан или масканнинг дунёга Ал-Хоразмий, Ал-Фаргоний, Бегуний, Форобий, Ибн Сино, Улугбек, Навоий, Махтумқули, Абай ва бошқа кўпбал фан ва маданият алломаларини еттиштириб берган минтақа марказида ташкил этилганлиги диққатга сазовордир.

Ҳозир дорилфунунимизнинг 16 куллитетида қарийб 20 минг талаба — 46 миллат ва элнинг ўғил-қизлари таълим олмақда. Улар орасида 65 та хоризм давлатидан келган ёшлар ҳам бор. Билимга чанқоқ ёшлар олдига чет эллардан тақлим этилган олимлар ҳам илмий маърузалар қилишди. Кейинги йилларда ХХР, Ҳиндистон, АКШ, Франция, Югославия, Венгрия, Жапония, Корея, Миср, Судан, Иордания, Ўзбекистон ва бошқа мамлакатлардаги дорилфунунлар билан илмий-иқтисодий муносабатлар ва талабалар алмушув йўлга қўйилди. Андиқ фанлар факультетларида олиб бориётган ўқув-илмий ишларнинг муваффақиятидан қувонса эришди. В. И. Романовский, Т. А. Саримсоқов, С. Х. Сирожидинов, Ҳ. А. Раҳматуллин сингари академиклар номи билан боғлиқ математика, амалий математика ва механика факультетларида эхтимоллар назарияси, математик ҳисоб-киتاب, амалий математика, механика соҳаларида жаҳонга машҳур марказлар ишлаб турибди.

Дорилфунун ижтимоий фанлар соҳасидаги ютуқлари билан ҳам фарқли равишда фарқлана олади. Шарқшунослик факультети шарқ халқлари тарихи ва маданияти бўйича йирми мутахассислар тайёрлаш маркази бўлиб қолди. Бу ерда Европа тиллари билан бир қаторда қўшни мамлакатлар халқларининг тилларини ўрганишга алоҳида эътибор берилмоқда.

Жумҳуриятда ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши муносабати билан миллий мактабларда рус тили, русча мактабларда эса ўзбек тилини ўқита оладиган муаллимлар тайёрлашга алоҳида эътибор берилмоқда. Рус тили миллатлар-аро мулоқот воситаси сифатида истиқболда ҳам мамлакатимиз ва жумҳуриятимизнинг иқтисодий ва маънавий камолоти-да катта роль ўйнайди. Шу муносабат билан рус тилини ўқи-тишга эътибор асло сусайтирилмаслиги керак. Дорилфунунда ўқув жараёнини такомиллаштириш ва талабаларнинг илмий-техникавий ижодкорлигини ривожлантиришга доир муайян ишлар олиб боришмоқда. Физика куллитетида талабалар кон-структорлик бюроси, биология куллитетида «Эколог», тарих куллитетида «Археолог», қидирув ва бошқа ижодий группа-лар тузилган. Биргина ўтган йилнинг ўзида дорилфунун жа-моаси томонидан 22 та монография, 16 та илмий иш тўпла-ми, 1392 та илмий мақола, 17 та ўқув қўлланмаси нашр этил-ди. Яратилган ихтиро ва кашфиётлар учун 20 та муаллифлик гувоҳномаси олинди, иқтисодий самараси 619 минг сўмлик ўн-та илмий ишланма ишлаб чиқаришга жорий қилинди, тўққиз-та докторлик, 43 та номзодлик диссертациялари ҳимоя қилин-ди.

Дорилфунун юбилейи босиб ўтилган йўлни яна бир марта ёритиш ёки ютуқларини санашдан иборат бўлмаслиги керак. Дабдабали тадбирлар ўтказиш пайти ортда қолиб кетди. Эндиликда ўтилган йўлга чуқур назар ташлаб, йўл қўйилган кам-чиликлар ва нуқсонларни чуқур, ҳолис ва соғлом таҳлилдан ўтказиш истиқболдаги вазифаларни тўғри аниқлаб олишда катта омил бўлади. Ушми сабоқларини келгусидаги ишлар-римиз муваффақияти учун ўрганишимиз, эхтимол тутилаёт-ган мураккаб шароитларда хатоларга йўл қўймаслиги учун изланишимиз лозим. Токи, халқ таълимининг тубдан янгилаш вазифалари, илмий-тадқиқотларни амалга ошириш ва жорий этиш, ёшларнинг билим даражаси ва маънавий йўналишини юксалтириш ана шунинг тақозоси эди. Олдинда вазифалар кўп. Бу вазифаларни бажариш учун олинган йўналиш тайин — бу жумҳуриятнинг иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан мустақиллиги-га юз бўришдир. Ана шундай пайтда меннинг назаримда мўъ-жаз олийгоҳлар, айниқса, ҳар бир вилоят марказида дорил-фунун ташкил этиш каби маҳаллийчилик интилишларини маъ-қуллаб олмаймиз. Чунки ҳар бир олийгоҳ — бу қўшимча ла-возимлар, янги лабораториялар, янги моддий-техника ҳара-жатларига олиб келади.

Юбилей ўтаётган давр қийин ва масъулиятли даврдир. Би-роқ биз ўтмиш тарихимизга ҳам дорд-алам, ҳам ифтихор би-лан боқамиз. Лекин биз истиқболимизга ишонч билан қара-шимиз лозим. Агар ҳар биримиз нафақат кечати, балки бу-гунги кунимиз билан қаноатланиб қолмай, ҳамиша ижодий изланишда бўлсак, келажақка кенг ва чуқурроқ қарай олак-сан, истиқболимиз янада порлоқ бўлади.

Тошкент давлат дорилфунунининг ректори, ССЖИ Фанлар академиясининг мухбир аъзоси.

Э. ЮСУПОВ,

50-йиллар

50-йилларда дорилфунун ССЖИ Олий таълим вазирлиги қарамоғида эди. 1945-55 йилларда дорилфунуннинг талабалари, профессор-ўқитувчилари сони ҳам икки баравар кўпайди. 500 дан ошиқ муаллим-дан 40 нафари профессор, 150 дан ортиғи доцент эди. 1954 йили ЎзССЖ Олий Кен-

гаши Раёсатининг Фармонида мувофиқ дорилфунунга В. И. Ленин номи берилди.

1955 йили М. В. Ломоносов номидаги Москва давлат дорилфунуни ташкил этил-ганлигининг 200 йиллиги нишонланди. Бу шодиёнада Тошкент давлат дорилфунун-нинг Т. А. Саримсоқов бошлиқ делегация-си иштирок этди.

50-йилларда жумҳурият кимё саноати-нинг кенг миқёсида ўсиши учун муносиб кадрлар тайёрлашда кимё куллитининг ҳиссаси катта бўлди.

МУҲИМ ҲИССА

Дорилфунун қошида ама-лий физика илмий-тадқиқот институти, биотехнология ва экология бўйича илмий-тадқиқот бўлимлари ишлаб турибди.

Амалий физика илмий тад-қиқот институти дорилфунун-нинг физика куллитетининг олтинта проблемалар лабора-торияси асосида 1981 йили ташкил топган. Унинг та-раққий этишида ССЖИ Фан-лар академиясининг акаде-миклари Е. Велихов, А. Алек-сандров, Г. Марчук, Ўзе-бекистон ССЖИ Фанлар акаде-мияси академиклари У. Орифов, С. Азимов, П. Ҳа-бибуллаев, С. Сирожидинов, ҳамда лаборатория мудир-лари Т. Мунинов, В. Евсти-феев, И. Холбоев, Ю. Гро-мов, Г. Чахлов, Р. Бобожо-нов, У. Солтхоев, К. Муқ-и-

мов, Р. Усмонов, Б. Зул-пик, А. Ҳайдаров, К. Абду-рахмонов, А. Қорабоев, А. Черноморский, З. Азаматов, Х. Солиев, Т. Нигматов ва бошқаларнинг хизматлари катта.

Институт таркибида 15 та илмий лаборатория ва сек-тор, Самарқандда институт-нинг филиали ҳамда тажри-ба-ишлаб чиқариш бўлими-ри бор. 1989 йили институт-нинг 12 лабораторияси ўзи-нинг илмий натижалари би-лан Бутуниттифоқ конкурс-да қатнашиб, ғолиб чиқди-лар. Жамоамиз томонидан йилга 200 дан ортиқ илмий мақолалар эълон қилинапти, ўндан ортиқ муаллифлик гу-воҳномаси олинати, бир-икки нафар фан доктори ва олти нафардан ортиқ фан номзо-ди тайёрланипти.

Жамоамиз томонидан қўл-га киритилган фундаментал йутуқлар хўжалик шартномасига асосан илмий ишларини олиб боришда ёр-дам беришти. Шу билан бир-га олинган илмий натижалар халқ хўжалигига кенг тадбиқ қилинапти. Институт ҳар йили фундаментал илмий ишлар билан бирга хўжалик шартномасига асосан уч ми-лион сўмлик илмий ишлар-ни бажариб келяпти. Улар-нинг натижалари амалиётга тадбиқ этилиши натижасида йилга ўртача 700 минг сўм-лик иқтисодий самара оли-напти.

Институт дорилфунун-нинг 70 йиллигини нишонлар экан, ўзининг ўн йиллик тў-йига ҳам ҳозирлик қўяпти.

М. БЕДИЛОВ,
Тошкент давлат дорилфу-нун қошидаги амалий фи-зика илмий-тадқиқот ин-ститути директори, фи-зика-математика фанлари доктори, профессор.

60-йиллар

1960 йилнинг апрелидан Урта Осиё дав-лат дорилфунунининг номи ўзгарди — Тошкент давлат дорилфунуни деб аталди. 1963 йилга келиб ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда тахсил кўраётган тала-баларнинг сони 3 мингга етди. Бу йилларда чет тилларни ўқитиш усулларини такомил-лаштиришга алоҳида эътибор берилди. Бу, айниқса, миллий гуруҳларда чет тилларни ўқитиш асосий ўринини эгаллади. Чекка

қишлоқлардан тахсил олишга келган ёш-лар Москва ва ленинградлик атоқли оли-мларнинг сабоқларини кунт билан эгаллаш-га киришдилар.

Тошкент давлат дорилфунуни профес-сор-ўқитувчиларининг илмий-педагогик ва жамоатчилик фаолиятига юксак баҳо бо-рилди. Кўпбал олимлар Ватанимизнинг ор-ден ва медаллари билан тақдирланди. Улар орасида Л. Н. Бабушкин, Т. З. Зохи-дов, Т. А. Саримсоқов Ленин орденига муносиб кўрилди.

1967 йилга келиб журналистика куллит-ти ташкил этилди.

Дорилфунуннинг шонли санасида ўзбек олимлари — алломалар Тошмухаммад Қори-Нисезий, Обид Соли-қов, Саъди Сирожидинов ва бошқаларнинг номлари-ни ҳам фахр-ифтихор билан тилга оламиз.

Сиз суратда академиклар Т. Қори-Нисезий ва шу кун-ларда ҳам дорилфунунда сабоқ бераётган, Социали-стик Меҳнат Қаҳрамони Т. Саримсоқовни кўриб туриб-сиз.

70-йиллар

70-йиллар турғунлик йиллари бўлишига қарамай, дорилфунунда илм-фаннинг ри-вожланиши давом этди. Олий таълим тари-хида илк бор дорилфунунлар олдига ўқув-иш ва методик марказ сифатида қатъий талаблар қўйилди. Дорилфунун жамоаси жумҳуриятдаги янги очилган олий ўқув юртларига яқиндан ёрдам бера бошлади. 1976 йили ташкил этилган Нукус давлат дорилфунунига ёрдам қўлини чўзди. До-рилфунуннинг бу ерда ўтказган сайёр илмий кенгашлари ана шу амалий тадбир-

ларнинг бири бўлди. Самарқанд, Фарғона, Бухоро ва Қўқон педагогика олийгоҳлари-га қилинган илмий-методик сафарлар ҳам катта самара берди.

Бу даврда дорилфунунда Вьетнам, Аф-ғонистон ва умуман, Осиё ва Африка мамлакатларидан келган талабалар сони муттасил кўпайиб борди. Хорижий тала-балар сони фақат дорилфунуннинг ўзанда-гина беш юз нафардан ошди. Талабалар-нинг ҳарбий-ватанпарварлик ва спорт таъ-лимига ҳам алоҳида аҳамият берилди. 1973 йилдан бошлаб дорилфунунда ТошДД тарихи музейи ишга туширилди.

Дорилфунун Ўзбекистон миқёсидаги олий фан даргоҳлари орасида илғор ўқув масканларидан бири бўлиб қолди.

30-йиллар

1930 йили Урта Осиё давлат дорилфу-нун тиббиёт куллитетида ўқув-муҳофазала-ш ва санитария-муҳофазалаш бўлими ташкил этилди. Бўлим оналар ва болалар соғлигини муҳофазалаш борасида дастлаб-ки изланишларни қўлга киритди. Шу ўқув йилида қишлоқ хўжалиги куллитети асосида Урта Осиё қишлоқ хўжалиги олийгоҳи иш бошлади.

1931-32 йилларда дорилфунунда кимё, биология, физика-математика ва ишчи кул-литетлари бор эди. 1929-32 йиллар мобай-

нида дорилфунун куллитетлари асосида олтинта олий ўқув юрти — Урта Осиё қишлоқ хўжалиги, Урта Осиё пахта-иррига-ция политехника, Урта Осиё тиббиёт, Урта Осиё режа ва Тожикистон олий педагогика олийгоҳлари ташкил этилди.

1935 йилнинг кузда тарих, шундан сўнг тулроқшунослик, геология-география кул-литетларида талабалар тахсил кўра бошла-дилар. 1935 йилнинг ахирида эса педагогика куллитети Тошкент давлат педагогика олийгоҳи таркибига олиб берилди. Дорил-фунун жамоасининг асосий эътибори ўқув жараёни сифатини яхшилаш, янги педаго-гик кучларни жалб қилиш, илмий-тадқиқот ишларини мустақамлаш, профессор-ўқи-тувчилар таркиби малакасини оширишга қаратилди.

МУРАББИЙ

Эътиборингизга илк бор ҳавола эти-лаётган ушбу сурат бундан тахминан 65 йил муқаддам олинган. Туркистон халқ дорилфунуни мусулмон ҳиссининг раиси — ректори Мунаввар қори Абду-рашидовнинг дорилфунунни ташкил этишдаги ҳиссаси беқиёсдир. Афсуски илм-ҳикмат йўлини танлаган бундай алло-малар қатагон йилларининг қурбони бўлганлар.

Суратни қидириб топган ва бизга лут-фан тақдим этган журналист Сирожид-дин Аҳмедовга миннатдорчилик бидди-рамиз.

Сотимжон ХОЛБОВЕВ,
ТошДУ доценти.
Суратдан Н. МУҲАММАДЖОНОВ
нуска кўчарган.

40-йиллар

Улуғ Ватан уруши йилларида дорилфу-нун мураббийлари ва талабалари жанг майдонига отландилар. Шундай бўлса ҳам бу ерда сабоқ олиш давом этди. 1941 йи-ли дорилфунуннинг 38 профессори, 50 до-центи, 144 муаллими ҳар бир дарсинг самарали бўлишига ҳаракат қилишарди. Улар орасида 21ўзбек—профессор Т. Ко-ри-Нисезов, доцентлар А. Шамсиев, Т. Са-римсоқов, Т. Зоҳидов ва бошқалар бор эди.

1941 йилнинг 23 июнида дорилфунун олимлари — В. И. Романовский, И. А. Ро-

кова, Т. А. Саримсоқов, Т. З. Зоҳидов, Ш. Т. Толипов партия ва ҳукуматнинг ҳар қан-дай топшириғига шай эканликларини из-ҳор этдилар. Шу йиллари Москва, Ленин-град, Украина олий ўқув юртларининг йи-рки олимлари жангга отланган муаллим-лар ўрнида ишлай бошладилар.

1943 йили Ўзбекистон ССЖ Фанлар академияси ташкил этилди.

1944 йили эса жумҳурият ташкил этил-ганлигининг 20 йиллиги муносабати билан В. И. Романовский Ленин ордени, Т. А. Саримсоқов, Е. П. Коровин, А. С. Уклон-ский, Я. Э. Велнев Меҳнат Қизил байроқ ордени билан тақдирланди.

80-йиллар

1980 йили Тошкент давлат дорилфунуни ташкил этилганлигининг 60 йиллиги кенг нишонланди. Бу даврга келиб, дорилфу-нунда юздан ортиқ профессор ва фан доктори, сақдик юздан ортиқ доцент ва фан номзоди сабоқ бера бошлади. Бу кўптул илм марказида бунёдга келган кўп-гина илмий мактаблар, фақат иттифоқи-миздагина эмас, чет элларда ҳам машҳур

ва манзур бўлиб қолди. Биринчи навбатда геология, математика ва кимё фанлари соҳасидаги ишлар шукрат қозонди.

1982 йилнинг ноябрида ССЖИ Фанлар академиясининг умумий мажлисида 60 йил ичда Ўзбекистонда математика фа-нининг тараққиёти мавзусида йиғилиш бў-либ ўтди. Дорилфунун олимлари Иттифоқ ва ҳорижий мамлакатлар илмий анжуман-ларида маъруза қилдилар, малака ошир-дилар ва ўз тажрибаларини умумлаштир-дилар. Ва нҳоят, дорилфунун жамоаси ташкил этилган куннинг 70 йиллигини му-носиб нишонлашга аҳд қилдилар.

Саҳифани «Совет Ўзбекистони» махсус мухбири М. ПИРМАТОВ тайёрлаган.

Анча йил илари рўй берган бир воқеа эсимдан чиқмайди. «Тошкент оқшом» ходимларидан тўрт беш киши шаҳардаги ошхоналардан бирига киришди. Овқатланиб бўлгач, чойхоначидан чой сўраган эдик. «Чойнакни ўзларинг то» деб жериб берди. Директорни чақирдик. Воқеани айтишимиз билан директор чойхоначага бақириб кетди: «Қанақа одамсан ўзи, нега чойнакни яшириб қўсан, дарров чой дамла, янги чойнакка, уқдингми?» деди-ю хонасига кириб кетди.

— Акалар, — деди чойхоначи бу гал тавозе билан, — илтимос, чойнак топиб келинглار.

— Қизиқ эканисиз-ку, директор нима деди? — десак, чойхоначи овозини пасайтирди.

— Чойнак йў-ўқ, жон акалар, ишонинглар, чойнак йўқ!

— Нега шу гапни директорнинг олдига айтмадингиз?

— Нима деб айтман? Демак тил йўқ, ҳўми, тил кесилган...

...Ушандан кейин мажлисда, бошқа ерда, керакли гапни айтмасдан мум тийлаб ўтирганларга «сен ҳам чойхоначи»га айланибсан, деб ҳазиллашадиган бўлди.

Энди ўйласам, ҳаммамиз ҳам «чойхоначи» бўлган эканмиз. Ҳаммамизнинг тилимиз «кесилган» экан. Наҳора, замона зайлининг ўзи шуни тақозо қилган: тили «кесилмаганлар»нинг боши кесилган! Тили тийиб юрмаганларни жазаолашнинг усуллари кўп бўлган: энг яқин одамларини хабарлаш қилиб қўйиб, тўхмат уюштириш, устидан «материал» тушлаш, ҳар бир гапта «сиёсий тус бериш»... Ва буларнинг барчаси давлат номидан амалга оширилган. «Давлат сирин», «давлатга қарши қўпурувчилик», «давлатга қарши ташвиш» деган қандайдир мавҳум, сирли ва ваҳимали тушунчалар одамлар бошида қилчдек муаллақ турган.

Албатта, ҳар бир давлатнинг ўз сирини бўлади. Дейлик, ҳеч бир давлат ҳатто энг яқин кўшнисига ҳам ўзининг мудофаа сирларини айтмайди ва тўғри қилади. Ҳар бир давлат ўзининг энг яқин кўшнисининг асраб-авайлайди ва тўғри қилади. Аммо эсли-хушли, кўзи очик ҳар бир одам кўриб турган нарсани «давлат сирин»га айлантириш ва ҳатто қорани оқ, оқни қора деб талқин қилиш охири-оқибат ўша давлатнинг, ўша жамиятнинг оёқсизлигидир.

Дўппини ерга қўйиб, мушоҳада қилсак, бизнинг мамлакатимизда «давлат сирин»га айлانмаган нарсанинг ўзи кам экан.

Бундан қарийб юз эллик йил аввал чор Россияси Туркистонни босиб олди. Қилч билан, милтиқлар замбараклар билан. Бу — Россиянинг машҳур подшоҳларидан бири Пётр биринчи кўп асрлар аввал қилган ораунинг рўёбга чиқиши эди. Ҳар қандай босқинчилик урушида бўлгани сингари қон тўкилди, минглаб одамларнинг ёстиғи қуриди. Маҳаллий халқнинг бир азоби икки бўлди. Андиқонда Дукчи эшон қўзғолони рўй берди. Қўзғолончилар босқинчи аскарлардан 23 нафарини ўлдирди. Табиийки, қўзғолон бостирилди. «Фитначелар маркази» ҳисобланган Мингтепа қишлоғи тўпта тутилди. Кампирлару қоллар, оналару бешиқдаги болалар қариб ташланди. Дукчи эшоннинг ўзи у ёқда турган умуман «фитнага» алоқаси бўлмаган, фақат чор тўраларига насиято мол бериб, пулни тўлаб қўйишни талаб қилган тижоратчилар ҳам дорига осилди. Янамо маросимга минглаб одамлар ҳал бўлиб келинди. Дорнинг рўпасига энг бегуноҳ вужудларни беш-олти яшар ўил ва қиз болаларни тиғризиб қўйди. Турк одамнинг тиғризиб ўлаётганини кўрган гўдаклар дод солса, қўриб қочмоқчи бўлса, «томошан» охиригача қўришга мажбур қилди. Қўриш! Қанча қўрқса, шунча яхши...

Кейин янаам «қизиқ» ҳангомалар бошланди. Ярим подшонинг буйруғи билан Туркистон ўлкасида қалам қиртилган каттаю кичик шовир зоти борки, Дукчи эшонни марказига қориб, ҳажв битди.

Ичкилобдан кейин бирмунча муддат бу юрш босқинчилик уруши бўлганлиги тарихан тўғри баҳоланди. Бироқ вақт ўтиши билан мазкур воқеа «давлат сирин» тарқиди. Уради. Тарихчилар «Ўрта Осиёнинг босқинчи қўлиш» деган иборани ўйлаб турдилар. Бу ҳам қамқилиб қилиб чоғи, «Ўрта Осиёнинг Россияга иттиёрий қўлиш» деган гап чиқиб қолди. Бундан ўттиз йиллар аввал ҳатто ана шу қонли сананинг юз йиллигини байрам қилишни тақдир этган олимлар ҳам пайдо бўлди. Ёлғон билан «илмий унов» олган, болачақасини ҳаром билан боққан бундай «зукколарни» аждодларининг арвоҳи урди-мўйи, унсини билмайман. Фақат бир нарсатга тушунмайман. Наҳотки, олим одам оддий ҳақиқатни англаб етмаса? Агар Туркистон Россияга «ўз иттиёрий» билан қўлишган бўлса, халқ «халқоскор» аскарларини ўйин-қўли билан, қарнай-сурнай билан қутиб олган бўлиб чиқмайдими? Ундай бўлса, тенгсиз жангларда қўлида қилч билан шахид бўлганларнинг қони қани? Кауфман, Скобелев, Головачев, Черняев, Веревкин ана талай қонхўр генераллар буйруғи билан отилган, осылган, чопилган минглаб бегуноҳларнинг руҳи нима бўлади? Эсланг, ўзбек адабиётининг классиги Абдулла Қодирийга қўйилган энг катта айб нимада эди? Шунда эдикки, «Ўтган қуварларнинг халқ севиб қолган қаҳрамони Отабек Авлиёбова яқинида чор аскарлари билан тўлашувда қаҳрамонона урушиб, шахид бўлди. Биргина жумла! Қодирийнинг «ғуноҳи» шунда эдикки, у рус халқини ҳақорат қилгани йўқ, фақат чор Россияси босқинчиларини босқинчи деб ўз номин билан атади.

АНТИҚАН ўйлаб қўрайлик: қайси давлат бошқа бир давлат устига азбаройи ўша халқни «бахтиёр» қилиш учун аза-базза қилч тортиб боради? Мақсад битта: юртнинг бойлигини талаш. Халқини асоратга солиш. Қул қил ишлатиш! Ахир, Лениндек одамнинг «ён айтиб қўйибди-ку, чор Россиясининг Туркистонни истило қилиши босқинчилик, мустамлакачилик уруши эди, деб! Йўқ, Сталин замонага келиб, ва ҳатто ундан кейин ҳам, Ўрта Осиёнинг чор Россиясига қўлишгани нақадар катта, тарихий аҳамиятга эга эканлиги (негандир бошқалар ташлаб кетаётган Россия учун эмас, айнан Туркистон учун аҳамиятга эканлиги) ушбу ҳодиса маҳаллий халқ маданиятини ўстиришда улкан воқеа бўлганини қарнай қилиб чиқарди. Тўғри, асримиз бошларидан Туркистонда очилган «рус-тузем» мактаблариди маҳаллий миллат болаларига дунёвий билимлар ўргатилга бошланди. Мааскур мактабларнинг тараққишларар хизматидан кўз юмиш инсондан эмас. Афсуски бу ўринда ҳам тийша тегадиган нозик бир ҳолат бор. «Тузем» дегани русча-ўзбекча лутгада «маҳаллий халқ», «туб аҳоли» деб тарғима қилинган. Ушбу рус олими Владимир Дальнинг «Великорус юқили тилининг изоҳли луғати» китобида ҳам асл маъно шундай.

Бироқ мазкур лутатда мана бундай жумлалар ҳам бор. «Туземец. Местный относящийся до известной страны... Туземные жители части Океании стоят на низшей ступени человечества». (В. Даль. «Толковый словарь живого Великорусского языка». Москва. «Русский язык» нашриёти. 1980 йил. 4-жилд. 440-саҳифа).

Шундан сўнг бирон бир мамлакат одамитга «туземство» ҳада этиш ўша шахсини ўз фуқаролигига қабул қилиб, барча ҳуқуқларини бериш демакдир, деб талқин қилинади. Тушунарли! Оқпошмо олий ҳазратлари Туркистон ўғлонларидан бир улшунга илм беришга қарор қилганлар. Ҳатто уларни ўз паноҳларига ҳам олганлар. Бироқ шундай бир ҳақли савол туғилди: нима учун мазкур мактаблар айнан «русско-туземная школа» деб аталган? Милхухо-Маклай кўп йиллар аввал бориб қолган Онеаниядаги ярим ёввойи қабилалар «тузе-

бек халқининг бор-йўқ 2 фозни саводли эди, деб жар солидлар. Ажаб, минглаб мадрасалардаги мударрислар, маҳалла ва қишлоқлардаги юз минглаб домлалару отойиилар одамларга илмсабоқ бермасдан нима қилиб юрган экан? Охир-оқибат аён бўлдики, Ўзбекистондаги 2 фоз одам Оврупоча илмдан хабардор экани Салкам 30 фоз аҳоли, волга этган эркаклару аёлларнинг қарийб учдан бири ўқиш-ёзишдан хабардор, яъни саводи чиққан экан.

Олтими йиллар нарида сунъий равишда қилинган чегара тортишлар бугунга келиб, ўзининг аччиқ меvasини берапти. Бермаса, бердирадиган, халқларини шунга даъват қилиб, гиж-гижлайдиганлар, афсуски, ҳамон бор. Тоғли Қорабоғда, Фарона, Ўзган, Молдавияда хунрезлики бошлаганлар ким? Нима учун миллатларга муносабатлар бунчалик кескинлашиб кетди? Сабабини қаердан излаш керак? Халқларнинг ўз-

— «давлат сирин»! Ўзбек халқи бошига Сталин замонасидан кейин иккинчи бор қатагон солиш. Гўдак ва Ивановлар бошчилигида «Ўзбек иш» деган иборани дунёга дoston қилиш (йўлс шу гапни ўйлаб толган махлуқнинг боши бир умр азобдан чиқмасин), етти пушти маломатдан қутулмасин!) ҳеч қандай сир эмас. Бироқ порахўрликнинг туб илдизлари қайёққа бориб тақалишини ошкор қилиш — «давлат сирин!» Ўзбекистон пахтаси мамлакат хазинасига неча миллард ҳисса қўлиши ҳам «давлат сирин»!

«Давлат сирлари» ҳалиям оз эмас. Яқинда «Средагипроводхлопок» деган институтда бўлдим. Минглаб киши ишлайдиган бутун бошли ташилотда бирорта ўзбекча ёзув йўқ. Холбуки мазкур институт эсини шаҳарнинг қоқ марказида, ГУМ рўпарасида над қериб турибди. У ёқ-бўёқдан гапашгач, директордан сўрадим:

— Нима учун институтда бирорта ўзбекча ёзув йўқ?

— Биласизми, — деди директор чайналиб, — Бу ерда асосан «русско-язычное население» ишлайди. Гаши келиши мумкин.

— Нега гаши келаркан? Мен сизга русча ёзувларни олиб ташланг дейётганим йўқ. Фақат тепасига ўзбекчани ҳам ёзиб қўйсанглр бўлмайдами?

— Бўлади-ку... — директор тагин чайналди. — Гап шундаки, яқинда бир ходимимиз ёнбошимиздаги бозордан сомса олишга борма, сомсапаз «ўзбекча гапирмасанг, сомса сотмайман» дебди. Шу тўғрими?

— Нотўғри! Лекин сизлар сомсапаз эмас, энди одамларсиз!

— Умуман тўғри... Фақат одамларнинг гаши келишидан қўрқамиз.

Ҳайрон бўлдим. Наҳотки тил билшш — шунчалик ёмон нарсас бўлсак? Агар ўзбек тилининг илмоси арабча бўлса, ахвол чатоқ эди! Ахир илмоси битта-ку! Наҳот институт ходимлари эшик тепасига ёзиб қўйиладиган «Хўш келибсиз!» деган сўзга ҳам энсаси қотсал?

Албатта, гапни майдалаштириб ўтиришдан наф йўқ эди. Сўзбатдан аён бўлдики, институтда ишлайдиган мутахассисларнинг 95 фозидан ортиғи «русско-язычний» ходимлар экан. Қизиқ, Тошкент ирригация институтини битираётганлар орасида маҳаллий халққа мансуб бўлган бирорта эсли одам йўқми?

...Бу воқеани бекиз эслаганим йўқ. Ҳозир деярли барча жумхуриятлар миллий тилда Давлат ҳукуқини бериш ҳақида қонун қабул қилди. «Яшасин, қайта қуриш!», «Яшасин ошкоралик ва демократия!» деб чиқариётганлар «Яшасин мустақиллик!» деганда дами ичига тушиб кетди. Ҳатто ўзимиз салкам авлиё санаб, соясига салом бериб юрган Москва олимлари, боринтки, «авлиёсифат» академик Д. Лихачев ҳам гўё мамлакатда бўлаётган тўс-тўполонларнинг бош сабаби жумхуриятларда миллий тилининг давлат ҳуқуқини олишидир, дегандек даъво билан чиқди. Бошқа жумхуриятларни билмадим-ку, Ўзбекистонда ўзбек тилини ривожлантириш бошқа бирон тилини камситиш ҳисобига бўлаётгани йўқ. Аксинча барча миллат вакилларининг маданият марказлари, театрлар, саройлар ишлаб турибди. Қардош тилларда мактаблар очилляпти. Бундан кўз юмиш ўта ноқурилик бўлур эди.

Рус тили миллатлараро мулоқот тили бўлиб қолиши табиий. Дейлик, мен Белоруссияга бориб, ўзбек тилида гапирсам уят бўлади. Еки Андиқонга уч кунгами-бир ойгами командировкага келган ленинградлик киши ўзбек тилини биллиши шартми? Бироқ мен ўз қисматини Белоруссия халқининг тақдирини билан боғласам, ўша юртда беш-ўн йил, боринтки, умрбод яшашга жазм қилсаму белорус тилини ўрганишдан бош тортсам, шу тўғри бўлмайми?

Комил ишонч билан айта оламани, ўша институт ходимига ўзбек тилида гапирмагани учун сомса бермаган (агар шу гап рост бўлса) сотувчи қанчалик майда иш қилган бўлса, ўз ташиқлотига бирорта ўзбекча ёзувини олиб қўйишни хохламайдиганлар ҳам шунчалик майда-нашлик қилинган.

Шубҳасиз, «дом»даги барча миллат болаларининг бувисига айланиб қолган кекса аёл Клава холага «ўзбек тилида гапирмасангиз, кўчиб кетинг», дейиш бериб турган ноинсофлик бўлади. Бироқ Ўзбекистонда умрбод яшашга қарор қилган ҳар бир эндилик одам ва биринчи навбатда каттаю, кичик амалдор шахслар давлат тилини ўрганиши керак!

Кўп учрашуларда бир нарсани қайта-қайта сўрашди. Нима учун бу фикрларини Москва газеталарида чиқармайсизлар? Очиниги эътироф қилиш керак, марказий матбуотта бунгага гаплар ёқмайди! Уларнинг ўз йўналишини, ўз режалари бор. Сўнгги пайтларда талай газета ва журналлар тагин Ўзбекистонни нишонга олиб қолдилар. «Войдод, Ўзбекистондан одамлар қочиб кетаяпти! Войдод, миллатчилик авжига чиқди!» Қачон? Ким? Қаерда? Қайси ўзбек қайси рус қўшнисига қўсқанг кўч, йўқса, ўлдираман, дебди?

Ажаб! Етмиш йилдан бери бу ерга қанча одам кўчиб келаётгани «давлат сирин» эди-ку? Нега энди кетиш «сир» бўлмай қолди? Газеталарда аллақандай ваҳимали рақамлар ҳам пайдо бўлди. Гўё бу «фожия»ларга тил сабабини эмиш! Ўзбек халқи қанчалик меҳмондўст, байналмиллатчи халқ эканлигини дунё биллади. Пашпадан фил ясашга уринаётганлар эса жумхуриятимиз халқларини ва биринчи навбатда ўзбек билан русини гиж-гижлашга уринаётган қора инитли шахслардир. Улар ақалли бир нарсани тан олмаси келмайдил. Жумхуриятимиздан кўчиб кетаётганларнинг аксарияти Сталин зуғуми билан юртдан ҳайдалган, энди ўз Ватанига талпинаётган бахтиркор қрим-татарлар, Олий Кенгадда иштирок

ЁЗУВЧИ МИНБАРИ

ЎТКИР ҲОШИМОВ,

ҲАМЗА НОМИДАГИ ДАВЛАТ
МУКОФОТИ ЛАУРЕАТИ

ДАВЛАТ СИРИ

мен» бўлса бўлгандир. Бироқ XIX аср охири XX аср бошларида Туркистон аҳли қандай қилиб инсоният тараққиётини тубан босқичида турган бўлиши мумкин? Эҳтимол, оқпошмо амалдорлари «русско-местная школа», «русско-туркская школа» деганга ўхшаш иборалар устида бош қотириб ўтиришни истамай, бирваракай «русско-туземная школа» деб қўйқолган бўлиши ҳам мумкин. Бироқ бу ўринда маҳаллий халқ маданияти атайлаб камситилмаган, деб айтишга ҳам асос йўқ. Наҳора, ҳоким ҳўми — вожиб.

Тарихда босқинчилик уршлари доим бўлган. Бизнинг бир қанча «уртошларимиз» ҳам бу масалада «фаршита» эмас. Бобур Ҳиндистонни уруш билан, қонли қапқалар билан босиб олгани тарихий ҳақиқат. Айни пайтда Бобурийлар ва айниқса Акбар ҳинд халқининг тарихига, тилига, маданияти ва удулларига эҳтиром билан қарагани ҳам — ҳақиқат.

Бир халқнинг иккинчи бир халққа «маданият тақдир этиши» ҳақидаги фикрга келсак, уни тарафашлик билан талқин қилиш мумкин эмас. Дарё жилғалардан пайдо бўлгандек, халқлар маданияти ҳаминча бир-бирини бойитиб боради.

Минглаб йиллик цивилизация йўлини босиб ўтган, бую маданият тарихига эга бўлган Ўрта Осиё энг еттиччи-ўн тўққизинчи асрларда муайян жаҳолат даврини бошдан кечиргани, чор Россияси Туркистонга Оврупо маданиятининг маълум ютуқларини олиб келгани рост. Шунингдек, худди ўша пайтда Россия империяси дунёдаги энг қолоқ мамлакатлардан бири бўлгани ҳам бор гап.

Буюк рус адаби Михаил Булгаковнинг «Жаҳолат» (Тьма Египетская) деган ҳикояси бор. Шаҳардан олис рус қишлоғига борган икки нафар дўхтир ўзлари гувоҳ бўлган ҳангомалар ҳақида гапиршади. Улардан бири галати воқеани айтиб беради. Қиш қўларидан бирида дўхтирнинг хузурига почта-пўстин кийган, қўринишидан анчайин маданиятга одам қиради. Ўлкаси шамолдаб қолганини айтиб, даволашни сўрайди. Дўхтир унинг ўлкасини эшитиб қўради. Қўлига Францияда чиққан хантал қоғоз (горчичник) бериб, шунини курагингизга ёпиштириб ёстангиз, тузалиб кетасиз, дейди. Уч кундан кейин боғи бемор қайтиб келади. «Нега мени алдадинг, берган доринг фойда қилмади, пулминни қайтар!» деб даъво қилади. Дўхтир қараса, бемор хантал қоғозини почта-пўстин устидан ёпиштириб юрган экан. Бу ҳикоятга жавобан иккинчи дўхтир янаам гаройиб ҳангомани айтиб беради. Сувуқ қиш кечаларидан бирида олис қишлоқда ёш бир аёл уч кундан бери тугулмай қийналаётганини айтиб, бориб ёрдам беришни илтимос қилишади. Дўхтир чангага ўтириб, манзилга боргунча бир ўлимдан қолади. Чана ўрмонда адашиб кетади. Бир амаллаб манзилга етадилар. Дўхтир беҳуш ётган жувонини текшириб қўради. Қараса, бола туғилгандан жойга қанд тикиб қўйилганмиш. «Бу нима қилинг» деса, унга тушунтиришади: «Хўтордаги доя кампир шундай қилди. Ёш бола ширинликка ўч бўлади, чақалок қандга андармон бўлиб, тезроқ қақармакчи, деб шундай қилинг».

Ёзувчи сифатида ишонч билан айта оламани, бунақа ҳикояларни ўйлаб топиш мумкин эмас. Ўша паллада Россияда оддий халқ маданияти қай ахволда бўлганини Чехов, Гоголь асарларидан ҳам истаганча топиш мумкин.

Сталин замонасида рост гапириб тақиқланди. Ҳама нарсас «сирли» бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам Булгаков асарлари қатагон қилинди. Шунинг учун ҳам Қодирийлару Ўлполару ўлдирди. Шунинг учун ҳам бутун бошли халқларнинг илмоси неча қарра ўзгартирилди. Тили, урф-одатлари, дини яқидил бўлган халқлар ўртасига чегаралар тортиди. Сталин ва сталинчилар ақлли одамлар эди. Улар рус халқидан, украин, белорус халқларидан қўчир эдилар. Грузин ва арманлар эса ўз ҳақиқини талаб қилишни биларди. Шу босидан мазкур қарошларимизнинг илмоси ўзгармай қолди. Рус ёки Турки, украин ёки арманнинг боласи бутун минг йил наридаги тарихини бемалол ўқиш олади. Ёнг қатъи жабрни туркий ва Ўрта Осиё халқлари қўрди. Мақсад бир томондан уларни тарихидан жуло қилиш, иккинчи томондан орага раҳна солиш эди. Тарихдан узилган халқнинг келмагани бўлмайди. Араб илмосида босилган ўзбекча китобни туркман билан озарбайжон ҳам, қозоқ билан татар ҳам бемалол ўқийди. Ҳозирги икки ода эса таржимон керак. Юлий Пезар, давридаги шпор иш берди: майдалаб ташлаганда, ҳукмронлик қиларди! Тез бир пилитинг натижаси ҳам тез кўринди. Олимларимиз (лотин ва кирил илмосига ўттиш тарихий ҳодиса деб ўлурган ўз олимларимиз) ичкилобгача фў-

этган барча миллат депутатлари бу гапни ошқора айтдилар. Маълумки, Ўзбекистондан бошқа юртларга кўчиб кетаётганлар орасида туб аҳоли вакиллари ҳам бор. Биз Советлар юртининг ҳаммамизнинг умумий ўйинида деб ўрганганимиз, Россиянинг савгиз ерларидан туб аҳолиси ташлаб қочган қишлоқларга кўчиб борган Ўрта Осиё деҳқонлари ҳам шундай деб ҳисоблайдилар. Уларга муносабат қандай бўлияти?

Қўйида келтираётган мисолни айтишга рости, уяламан, Бироқ, барибир, гап-ришга тўғри келади.

Мана, москвалик «миллатлараст» Шапаров деган кимсаннинг фикрлари. «Мен қинда Лушкин қадамжолари бўйлаб автотус сафаридан оғир ҳис-туйғулар билан қайтдим. Негаки, бир неча бор кулдонга чалинган ва ўқиган нарсаларимни ўз кўзим билан қўрдим. Бизнинг рус қишлоқларимизга Ўрта Осиёнинг туб аҳолиси жойлашган оқмоқда. Бу ҳодисаларга қараб туриб юрагинг ўтганиб кетади. Бундан тахминан бир йил аввал Киров областига ўзбек арендаторлари келаятгани ҳақидаги хабарни радиодан эшитган эдим. Энди эса Нелидовский районидаги чинакам рус ерлари Ўрта осиёликлар миллатига мансуб қишлоқларга берилаётганини ўз кўзим билан қўрдим.

Аваллига колхоз-кредитнойлик ҳуқуқи воситаси билан бизни ўз ерларимиздан ҳайдадилар... кейин эса бизнинг тарихий ота юртимизга бегона халқларни жойлаштиришга киришдилар. Ҳукуматимизнинг бу қилиғи мени ҳайрон қолдиради. СССРдан кўчиб борган эмигрантлар араб ерларига жойлашса БМТдан туриб «бу одамлар ушбу юртда аввал яшамасин» деб эътироз билдиради. Айни паллада ҳақиқий рус ерларини бу юртда ҲЕЧ ҚАЧОН яшамасин халқлар ағаллаб олса миқ этмайди.

...Визга биронинг ери керак эмас. Шундай экан, бошқалар ҳам бизнинг ерларимизни ағалласин. Бу тадбир хоҳлаймизми-йўқми рус халқини этник жамоа сифатида йўқ қилишга қаратилган.

Осиёлик келгиндилар рус деҳқонлари билан қўшилиб рус маданиятини ҳам йўқ қилади, негаки бизнинг қишлоқларимиз — ҳаммамизга обия-ҳаёт бериб турган рус маданиятининг бўлоқларини рус бўлмаганлар ағаллаб олади. Бизни бўлоқларимиздан жудо қилишгапти! Киров областига кўчиб келган ўзбеклар руснинг қийиқ ёқа қўйлақларини ҳеч қачон тикмайди, турклар эса рус чогуларини чалмайди ва елеч қашталарини тўқимайди. Ҳўш, кейин нима бўлади? Қамида Ўшдагига ўхшаш жанжаллар чиқади. Иш ёмолиқча бориб етса, охири-оқибат бизни еримиздан сиқиб чиқаршади...

Қизиқ, бу ерга одамларни кўчириш шарт бўлса, нега Брянск ўлкасидан ёки Чернобыль фожиясидан азит чеккан Россиянинг бошқа ерларидан рус одамларини кўчириб келтиришмади? Нима учун 5 йил давомида улар радиациядан заҳарланган жойларда яшаётганлиги яшириб келинди? Ва ниҳоят бу ўлкага ҳатто узоқ муддатга бўлса ҳам истиқомат қилиш учун қондош биродарларимиз — Чернобыль азобини тортаётган украин, ёки белорусларни кўчириб келиш мумкин эмасиди...» С. В. Шапаров. Москва шаҳри. («Наш современник» журна. 1990 йил. 9-сон. 190-191 саҳифалар).

Бу гапларни шарҳлаб ўтириш этикка ёпишган ахлатни қўл билан тозалашдек ноҳуш нарсас. Лекин барибир баъзи далилларни эслашга тўғри келди. Ўтган асрда чоризм истилосидан кейин Ўрта Осиёга кўчиб келган рус муқимларидан биров неча аякка киймайсан, деб сўрайди. Бундан 40 йил ёки 40 кун аввал кўчиб келган қўшинсидан биров сурнай чалишни қачон ўрганасан, деб сўрайди? Наҳотки Киров областига ўша ерларини обод қилиш учун бориб қолган бир қорув ўзбек деҳқони бутун бошли рус халқини этник жамоа сифатида топтаб ташласа? Наҳотки, улар «жаннатнамо» юртни оруз қилиб Исроилга қўчган кимсалар билан қилсанга? Бундан чиқди ўртаосиёликлар учун Россия «чет эл» экан-да? Шапаровнинг (агар исми шарифи тўқима бўлмаса) шовинистларча «қуюнчақлик» билан ёзилган бу гапларни ўқиган, миллат айланиш эти ҳулаб тушига қирмаган (оддий меҳнатшарлар бунақа туйғулардан узоқ туради) қиронлик маҳаллий аҳоли нима деб ўйларкин? Ўша жойларни ҳам ўз ватани ҳисоблаб борган «осиёликлар» қандай аҳволга тушаркин?

Мен қаламқаш ва инсон сифатида халқлар дўстлигини ҳаминча муқаддас санаганман. (Ҳазрат Алишер Навоийдан қолган мерос). Ҳозир ҳам шу фикрдаман. Худо асрасин! Миллий муносабатлар тарағлаштириб турган ҳозирги паллада эҳтиросларни авж олдириш фикридан тамомила узоқдаман! Шунинг учун ҳам марказий газета ва журналлардаги бунақа қитмир гапларни ўқиганда юрагим орқага тортиб кетади.

Марказий матбуот қачонгача иғворгарлик қилади? Ўйлаб кўринг.

ЎЗБЕК деҳқонлари 5 миллион тонна пахта терди. Давлатга қўш-қўлаб топишди. Бу нарсас Ўзбекистон деҳқонларининг азбаройи қоқоқлигидан эмас, меҳнатнашлигидан, саво ва гуноҳнинг фарқига боришдан нишонга. Пахтакорлар тирикчилиги пахтадан мато тўқиб билан ўтадиган россиялик юз минглаб одамларни арозон (барибир арозон хом ашё билан таъминлайдилар. Эслаб кўринг. Яқин орада Марказий матбуотда бирорта ўзбек деҳқони ҳақида илтироз мақола чиқди? Йўқ! Худди ўша паллада аллақандай шаллақчи сотувчи алақандай милиционернинг бошига қўл билан тушириб қолганини эса деярли ҳамма марказий газеталар дoston қилди. Албатта-да! «Арзимас» беш миллион тонна пахта ва ундан келадиган миллиардлар қаромад қайдаки, Ўзбекистонда кимдир киминдир урган ҳақидаги хабар қайда! Бир — «давлат сирин», иккинчиси тарихий ҳодиса! Холбуки, Россиянинг ўзига миллиардлаб пуд қалба чириб кетди. Миллионлаб тонна картошка ўз вақтида териб олинмай музлаб қолди. Амалда ҳақатчилик бошланди. Ҳирсдек-ҳирсдек йигитлар эса бекорчиликдан қучини қайёққа қўйишни билмай, митинг қилиш билан овор!

Раҳмат! Марказий матбуот яқинда битта «давлат сирин»ни очди. Эшитмадим деманглр! Ўзбекистонда арақ се-ро, ном ҳар қадарда, гўшт бемалол, мева-чевани ич исмайдим.

